

माध्यमिक शिक्षा मण्डल, मध्यप्रदेश, भोपाल

24 पृष्ठीय

परीक्षार्थी द्वारा भरा जावे ↓

परीक्षा का विषय : **संस्कृत** विषय कोड : **053** परीक्षा का माध्यम : **हिन्दी**

उत्तर पुस्तिका का क्रमांक : **319-2055611**

परीक्षार्थी का रोल नम्बर : **10291327683**

शब्दों में : **सत्य ही एक ही सत है सत्य ही**

परीक्षार्थी द्वारा भरा जावे

एक दो चार तीन नौ पांच छः आठ

केन्द्राध्यक्ष/सहायक केन्द्राध्यक्ष एवं परीक्षक द्वारा भरा जावे

क :- पूरक तकाओं की संख्या अंकों में शब्दों में

ख :- परीक्षा क्रमांक **14**

ग :- परीक्षा क्रमांक **0319**

परीक्षा का नाम : **हायर सेकेंडरी परीक्षा** वर्ष-**2019**
केन्द्र क्रमांक-**131012**

पर्यवेक्षक का नाम एवं हस्ताक्षर : **श्रीमती स्वर्ण चौधरी**
केन्द्राध्यक्ष/सहायक केन्द्राध्यक्ष के हस्ताक्षर

परीक्षक एवं उपमुख्य परीक्षक द्वारा भरा जावे ↓

परीक्षक एवं उपमुख्य परीक्षक द्वारा भरा जावे

प्रमाणित किया जाता है कि मूल्यांकन के समय पूरक उत्तर पुस्तिकाओं की संख्या उपरोक्तानुसार सही पाई होलो क्राफ्ट स्टीकर क्षतिग्रस्त नहीं पाया गया तथा अन्दर के पृष्ठों के अनुरूप मुख्य पृष्ठ पर अंकों की प्रविष्टि एवं अंकों का योग सही है।

निर्धारित मुद्रा : नाम, पदनाम, मोबाईल नम्बर, परीक्षक क्रमांक एवं पदांकित संस्था के नाम की मुद्रा लगाए।

उप मुख्य परीक्षक के हस्ताक्षर एवं निर्धारित मुद्रा

ल परीक्षक द्वारा भरा जावे।
के सम्मुख प्राप्तांकों की प्रविष्टि करें।

प्रश्न क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक	प्राप्तांक (में)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		
25		
26		
27		
28		

2

$$\boxed{} + \boxed{} = \boxed{}$$

... २५ पृष्ठ

पृष्ठ 2 के अंक

प्रश्न क्र.

प्रश्न - क्रमांक - 1

उचित विकल्प :-

(क) उत्तरम् :- (i) तत्पुरुष ।

(ख) उत्तरम् :- (ii) रूपस्य योग्यम् ।

(ग) उत्तरम् :- (iii) इवः समासः ।

(घ) उत्तरम् :- (iv) जीलौत्पलम् ।

(ङ) उत्तरम् :- (v) व्यञ्जनसन्धिः ।

E

प्रश्न - क्रमांक - 2

उचित विकल्प :-

(क) उत्तरम् :- (i) खलु ।

(ख) उत्तरम् :- (ii) भूयः ।

(ग) उत्तरम् :- (iii) स्म ।

(घ) उत्तरम् :- (iv) मति ।

(ङ) उत्तरम् :- (v) व्यञ्जनसन्धिः ।

3

$$\boxed{} + \boxed{} = \boxed{}$$

र. 5   पृ. 0...क   कुल अंक

प्रश्न क्र.

प्रश्न-क्रमांक - 3

उचित विकल्पः:-

(क) उत्तरम् : $\rightarrow$ (ii) मित्त्रम् ।

(ख) उत्तरम् : $\rightarrow$ (i) पठित्वा ।

(ग) उत्तरम् : $\rightarrow$ (iv) डीन ।

(घ) उत्तरम् : $\rightarrow$ (ii) ल्यप् ।

(ङ) उत्तरम् : $\rightarrow$ (iii) विसर्ग रन्धिः ।

प्रश्न-क्रमांक - 4

उचित विकल्पः:-

(क) उत्तरम् : $\rightarrow$ (iv) लङ् लकारः ।

(ख) उत्तरम् : $\rightarrow$ (i) एकवचनम् ।

(ग) उत्तरम् : $\rightarrow$ (ii) अस् ।

(घ) उत्तरम् : $\rightarrow$ (iii) तथा ।

(ङ) उत्तरम् : $\rightarrow$ (iv) अल्पारम्भः ।

4

योग पूर्व पृष्ठ

+

पृष्ठ 4 क अंक

=

कुल अंक

प्रश्न क्र.

प्रश्न-क्रमांक - 5

उचित विकल्प :-

(क) उत्तरम् : → (iii) जलम् ।

(ख) उत्तरम् : → (i) स्वप्नम् ।

(ग) उत्तरम् : → (ii) शान्तः ।

(घ) उत्तरम् : → (i) द्वितीया ।

(ङ) उत्तरम् : → (iv) सम्बन्धः ।

B
C

प्रश्न-क्रमांक - 6

एक वाक्येन उत्तरम् :-

(ii) सरयूः मानसबौध्यात् प्रसरति ।

(iv) भूदृष्टयः पराभवं ब्रूयन्ति ।

(iii) सौमस्य कस्यचिद् ग्रामभट्टस्य गृहे रात्रौ स्थितः ।

5

प्राग्वह्य पृष्ठ

- [ ] = [ ]

पृष्ठ 5 के अंक

कुल अंक

न क.

प्रश्न-क्रमांक - 7

(i) श्री हर्षः

श्री हर्ष कविनां प्रादुर्भावः पञ्चस्य शताब्द्यां स्वीकृतवान् । श्री हर्षः
श्रेष्ठम् नाटककारकाणां अस्ति । अस्मिन् नाटकयोः रचितवन्तः अस्ति ।
उत्सव नाटकं - विजय-प्रशस्ति, शिवशक्तिसिद्धि, 'नैषधीयचरितम्',
अर्धविषण्णम् अस्ति । अतएव श्री हर्षः प्रसिद्ध नाटककारः आसीत् ।

प्रश्न-क्रमांक - 8

(i) उत्तरम् - भासः ।

उत्तरम् - भासः अस्मिन् नाटके अस्ति ।

प्रश्न-क्रमांक - 9

आदिकविः वाल्मीकिः । तेन रामायणम् ग्रन्थस्य रचनामकरोत् ।

प्रश्न-क्रमांक - 10

महाभारतम् महर्षिः वेदव्यासेन विरचितम् । अस्मिन् काव्ये अष्टादश पर्वाणु
सन्ति ।

6

$$\boxed{\quad} + \boxed{\quad} =$$

५ वृष

पृष्ठ 6 क अक

EDUCATION MADHYA PRADESH BOARD SECONDARY EDUCATION

प्रश्न क्र.

प्रश्न - क्रमांक - 11

अशुभवास्यानां शुद्धिः करणीयाः -

(iii) उत्तरम् - शिक्षकः हात्राय धर्ममुपदिशति ।

(iv) उत्तरम् - बालकाय ज्ञानं ददाति ।

(v) उत्तरम् - कृष्णाय नमः ।

(vi) उत्तरम् - लोकम् उपर्युपरि शम्भुः भक्तिः ।

L
S
E

प्रश्न - क्रमांक - 12

उत्तरम् - (i) मनस् - चतुर्थी विभक्तिः - एकवचनम् - (मनसे)

(ii) विदस् - षष्ठी विभक्तिः - बहुवचनम् - (विदुषाम्)

(iii) गौ - सप्तमी विभक्तिः - एकवचनम् - (गविः)

प्रश्न - क्रमांक - 13

शुभमेलनं कुरुत -

7

$$\boxed{\quad} + \boxed{\quad} = \boxed{\quad}$$

योग पूर्व पृष्ठ

के अंक

कुल अंक

प्रश्न क्र.	क	ख	क	ख
उत्तरम् -				
(i)	न कुयामि	(स)	कर्म चेदहम्	
(ii)	वलेन तपसांलब्धे	(अ)	धलेत्यतिबलेति च	
(iii)	यौ पिद्यया हन्ति	(द)	यशः परेषाम्	
(iv)	प्रजन्ति ते मूढधियः	(ख)	भवन्ति मायानिषु ये न मायिनः	

प्रश्न - क्रमांक - 14

B
S
E

एकपदेन :- उत्तरम् -

- (i) प्राज्ञस्य
- (ii) जूनमासस्य पञ्चदशिका
- (iii) भोजराजः
- (iv) कालिदासः
- (v) चतुर्दश

प्रश्न - क्रमांक - 15

अनुच्छेद लेखनः -

प्रश्न क
उत्तरम् - कस्मिंश्चित् तपोवने धौम्यनामा (ऋषिः) अवसत् । तस्य
(आश्रमे) विद्यार्थिनः विद्याध्ययनार्थम् आगच्छन्ते । तेषु (शिष्येषु)
आरुणिः अपि अन्यतमः आसीत् । सः सौम्य (विनम्रः)
स्वरलक्ष्यश्च आसीत् । एकदा ऋषिः तं पशतो आश्रमस्य द्वारेषु
(जले) रोद्धुं संप्रेषयत् । आरुणिः (गुरोः) आज्ञां
स्वीकृत्य तथा (कर्तुं) शौचम् आगच्छत् । गुरोः आज्ञां
कथं (सफला) भवेत् इति विचार्य सः निजशरीरमेव
बन्धस्थाने अस्थापयत् ।

B
S
E

प्रश्न-क्रमांक - 17

रिक्तस्थानानि : - उत्तरम् 8 -

- (i) तस्यै (वाण्यै) गमोनमः ।
- (ii) स्पन्दनया तु (मह्यरात्रपर्वन्तं) निद्रा एक न प्राप्ता ।
- (iii) न सन्ति (याथाश्वविदः) पिनाकिनः ?
- (iv) न च (विनायकः) कश्चित् ।
- (v) तदैतल्ले तीरं (अमशामनधीरं) भवतु न ।

प्रश्न क्र.

प्रश्न-क्रमांक - 16

श्लोकः

उत्तरम् -

(1) मानं हित्वा प्रियो भवति,
क्रोधं हित्वा न शीचति।
कामं हित्वा डर्धवान् भवति,
लौभं हित्वा सुखी भवेत् ॥

(2) सुरं च दुःखं च अवाडभावी च,
लाभाडलाभी भ्रमणं जीवितं च।
परयिशाः सर्वमते भवन्ति
तस्माद् धीरौ न च लुब्धेन शीचेत् ।

प्रश्न-क्रमांक - 18

(क)

उत्तरम् - संकेत - कीर्तिरागत्य प्रभौ।

(i) कीर्तिरागत्य प्रभौ । अमस्व ! भवदत् ।

(ii) सदाचारः कीर्तिभवनस्य स्तम्भः अस्ति ।

कीर्तिभवनस्य स्तम्भः ह्यथ धन-त्याग अस्ति ।
'भवति' 'भू' धातु अस्ति ।

प्रश्न क्र. (एक) संकेत - अथ जन्मभूमिः

प्राप्यते।

(i) उत्तरम् - अथ जन्मभूमिः स्वीकीयं ऋषाणां याचते ।

(ii) उत्तरम् - सनातनः आत्मार्यं ।

(iii) उत्तरम् - शरीरमेव - नेश्वरम् अस्ति ।

(iv) उत्तरम् - वीर पुत्राणां वीरगतिर्भवति स्वर्गलोकश्च प्राप्यते ।

प्रश्न-क्रमांक - 19 (क)

E
S
E

संकेत - निधानं धर्मिणां

वपुः

(i) उत्तरम् - गङ्गा वपुः धर्मिणां निधानम् ।

उत्तरम् - तीर्थानां प्रधानं अमलपरिधानं त्रिजगतः अस्ति ।

(ii) उत्तरम् - गङ्गावपुः पुच्छेयं खलु समाधानम् ।

(iii) उत्तरम् - वपुः प्रथमा विभक्तिः ।

(एक) संकेत - न वैरमुदीपयति

मयुः।

(i) उत्तरम् - पण्डितः प्रशान्तम्

प्रश्न क्र. (ग) संज्ञित - वने रणे

पुराकृतानि

(i) उत्तरम् - वने नरं रणे शत्रुजलाग्निमहये रक्षन्ति ।

(ii) उत्तरम् - रणे पुराकृतानि पुण्यानि शत्रुभ्यः रक्षन्ति ।

(iii) उत्तरम् - सुप्तं प्रमत्तं वा विषमस्थितं पुण्यानि पुराकृतानि रक्षन्ति ।

(iv) उत्तरम् - "पापानि" ।

B
S
E

प्रश्न-क्रमांक - 24

"अपठितगदांशं"

संज्ञित - संसारे अनेकेषां

भवेत् ।

उत्तरम् (i) संसारे अनेकेविकाराः अज्ञानात् एव समाप्ते नानाविकाराणां व्यायन्ते ।

उत्तरम् (ii) दुखानां मूलकारणं अज्ञानम् एव ।

उत्तरम् (iii) हिंसा अष्टाधाराद्वयः ये उपद्रवाः अस्मान् पीडयन्ति ।

उत्तरम् (iv) "अज्ञानम्" - उचित शीर्षकं ।

उत्तरम् (v) "अज्ञानात्" - "पञ्चमी विभक्तिः" अस्ति ।

12

+

अंक

=

प्रश्न क्र.

प्रश्न - क्रमांक - 20

स्थानांतरण प्रमाणपत्रार्थ

उत्तरम्-

सेवायाम्

श्रीमन्तः प्राचार्यमहोदयाः,
शा. का. उ. मा. विद्यालयः,
लहार भिंड मण्डलम् (मध्यप्रदेशः)

B
S
E

विषयः - स्थानांतरणप्रमाणपत्रार्थे ।

महोदयाः

सादरं निवेदयामि अस्ति । यत् मम पितुः स्थानांतरण
उवाचिथरनगरै लम्प्रातम् । सकलः परिवारः अग्रिमै रविवासरै
उवाचिथरनगरै गमिष्यति । अतएव तत्र प्रवेशार्थं मह्यं
स्थानांतरणप्रमाणपत्रं प्रदापयन्तु इति प्रार्थयि अर्हन्ति भवन्तः ।

सन्ध्यावादः ।

दिनांकः - 09/03/19

भवदीयः शिष्यः

"पतीसा शर्मा"

कक्षायां - 'द्वादश'

प्रश्न क्र.

प्रश्न-क्रमांक - ११

निबन्धं संस्कृतभाषायाः गौरवम् ॥

परंपरेषां-

- (१) प्रस्तावना ।
- (२) अन्यानि नामानि ।
- (३) ज्ञानम् प्रधानम् ।
- (४) प्राचीन गन्याः ।
- (५) राष्ट्रीय महत्वं ।
- (६) अन्तर्राष्ट्रीय महत्वं ।
- (७) व्याकरणं महत्वं ।
- (८) ऐतिहासिकं महत्वं ।
- (९) उपसंहार ।

(१) प्रस्तावना :- संस्कृत भाषा स्वसि भाषासु प्राचीनतमाः भाषाः अस्ति ।
इयं भाषा शुद्धाः परिष्कृता च भाषा अस्ति । इयं
भाषा सर्वे राष्ट्रवासिनां व्यवहारं कुर्वन्ति स्म । अतएव
"संस्कृतम् इति कथ्यते" ॥

(२) अन्यानि नामानि :- संस्कृतभाषा प्राचीनकाले देवानाम् भाषा अस्ति ।
अस्य भाषा देववाणी, सुभारती, जीवार्णवाणी च
देवभाषा इत्यादयः अन्यानि नामानि सन्ति । संस्कृतभाषा भाषा
अस्माकम् जननी अस्ति ।

प्रश्न क्र.

(3) ज्ञानम् प्रधानम् :- अस्य साहित्यम् सुविशालम् अस्ति । अस्यां संस्कृतभाषायाः सर्वविधं ज्ञानम् विद्यते । वाग्भित्, ज्योतिषम्, अद्वैतमिहं विज्ञानं अस्य ज्ञानं प्रकृतीनां अस्ति । अतएव अस्य साहित्यं सुविशालम् अस्ति ।

(4) प्राचीन ग्रन्थाः :- संस्कृतभाषायाः अस्माकम् पूर्वजिनाम् अत्यंत सरला, मनोहरा च गरिमामयी वाणी अस्ति । सर्वे प्राचीन ग्रन्थाः संस्कृतभाषायामैव विरच्यते स्म । वेदः पुराणः, उपनिषद्, शास्त्र, रामायणं, महाभारतम्, सर्वे इत्यस्य ग्रन्थाः संस्कृतभाषायामैव संरचितवन्तः ।

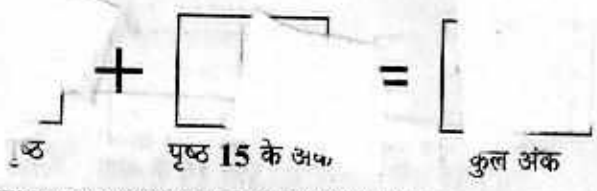
B
S
E

(5) राष्ट्रीय महत्वं :- संस्कृतभाषायामैव सर्वेषां राष्ट्रस्य महत्वं विद्यते "हिन्दी" अस्माकं राष्ट्रभाषाः अस्ति । भारतदेशः अनैकाः भाषाः प्रचलिताः सन्ति । उर्दू, प्रज, अवधीत्यादि भाषा एवहात् कुर्वन्ति स्म । किन्तु सर्वासु भाषासु संस्कृतभाषायामैव अति प्रासंगिकी भाषा अस्ति ।

(6) अन्तर्राष्ट्रीय महत्वं :- संस्कृतभाषा न केवलं भारतवर्षस्य भाषा अस्ति अपितु सा भारतस्य गौरवं स्वाभिमानं च अस्ति । एषः भाषा वैज्ञानिकानां मतम् । संस्कृतभाषा संस्कृतय यन्नाथ अपि भाषा अस्ति । तस्य भाषा अन्तर्राष्ट्रीयं महत्वं अनुष्णं वर्तते । अतएव कथयति -

" यत्र नार्यस्तु पूजयन्ते, रमन्ते तत्र देवताः "

प्रश्न क्र.

7) व्याकरण महत्वः - संस्कृतभाषायाः अस्मिन् राष्ट्रे वै व्याकरणगत महत्त्वं सर्वत्र विद्यते । भाषायामैव महत्त्वम् साहित्यकम् अक्षुण्णं वर्तते । तस्य महत्त्वं सर्वे विश्वे व्याकरणगत श्रुतिषु सन्ति । तत्रापि संस्कृतभाषायाम् हिन्दु जीवनं अत्यन्तं महत्त्वं वर्तते । अनेकानां देशानां संस्कृतभाषायामैव प्रचलिता सन्ति । किन्तु आर्यवर्तदेशस्य संस्कृतभाषायाम् अत्यन्तं महत्त्वं अपि वर्तते ।

8) ऐतिहासिक महत्त्वं : - संस्कृतभाषायामैव महत्त्वं ऐतिहासिक महत्त्वं अपि वर्तते । सर्वे धर्मग्रन्थाः संस्कृतभाषायामैव अर्पितः सन्ति । सर्वे धर्मग्रन्थाः, वेद, उपनिषद्, पुराणाः संस्कृत श्रुते महत्त्वं विद्यते ।

B
S
E

9) उपसंहारः - भारते आर्य जीवने संस्कृतभाषायामैव हिन्दु जीवने भूमिः प्रीतम् अस्ति । यथा संस्कृतभाषायां संरक्षणीया वर्तते । अस्या भाषा अत्यन्त सरला मनोहरा च गरिमामयी भाषा अस्ति । यथा भारतवर्षस्य पुत्रः स्म । अस्माकं संस्कृतभाषा जननी अस्ति । संस्कृतभाषायामैव समाजकाय अपि यन्नाय वर्तते । अतएव संस्कृतभाषाया अस्माकम् जीवनं अत्यन्तं महत्त्वं अस्ति । अतएव कथयति -

॥ संस्कृति संस्कृताश्रिताः ॥

